

AMEIB: AULÍ GINARD, ANTONI
CARBONELL I MATAS, JOAN
RAMIS DE PLANDOLIT, ESPERANÇA
SERRA I BARCELÓ, JAUME

Miquel Mercadal Ramis. Mestre de Can Boqueta (Inca)

En el procés de recuperació de la memòria història, un dels aspectes fonamentals és el de la reivindicació dels mestres de la República. Aquest va ser un col·lectiu culpabilitzat d'intentar desespanyolitzar i descristianitzar el país. En principi, es considerava que tot el magisteri estava ocupat per comunistes, socialistes i anarquistes que obeïen obscures consignes de la maçoneria internacional i que obeïen els dictats de la Rússia Soviètica. Des dels primers moments de la sublevació militar, els nous governants es proposaren depurar tot el magisteri primari en una acció punitiva i preventiva. En altres paraules, calia castigar tots aquells actes que s'haguessin realitzat (tots ells legals en el seu moment) en suport de la legalitat republicana, però impedir que la llavor *revolucionària* es reproduís dins la societat. El que calia no sols era destruir les persones sinó actuar sobre tot el col·lectiu procurant el seu desprestigi social per tal d'afavorir l'ensenyança religiosa.¹

D'aquí una sèrie d'accions aberrants que donaren lloc al paradoxal principi de *justícia al revés* dels generals sollevats. Els autors d'una rebel·lió militar es dedicaren a acusar i sentenciar aquelles persones que havien defensat el govern legítim sota el càrrec d'*auxilio a la rebelión*.

El procés depurador del magisteri s'inicià a Mallorca a principi de setembre de 1936. Es tractà d'un tribunal propi, ja que l'aïllament dificultava les comunicacions de les

1. MORENTE VALERO, FRANCISCO. *La depuración del Magisterio Nacional* (1936-1942). Barcelona: Ed. Àmbito, 1997.

autoritats militars de l'illa amb el govern militar. No va ser fins a final d'aquell any que la situació es normalitzà i es creà la Comissió Depuradora del Magisteri Primari presidida pel director de l'Institut Bartomeu Bosch i que funcionà més enllà de 1942. D'aquesta manera, hi hagueren mestres que es veren sotmesos a un doble, i fins i tot triple, procés depurador. Mestres que havien estat declarat aptes en el primer tribunal, varen ser sancionats amb greus càstigs a partir de denúncies anònimes, informes parcials o testimonis construïts a posta.²

El procés s'assemblava molt al de l'antiga Inquisició. Es partia de la presumpció de culpabilitat i era el mestre el que havia de demostrar la seva innocència. Emperò això era gairebé impossible. A més de la dificultat de trobar proves en un temps molt curt, difícilment es podien presentar proves de no haver realitzat algun acte o no haver simpatitzat amb una determinada ideologia. A més a més, els mestres no tenien dret a l'assessorament jurídic, amb la qual cosa la indefensió era pràcticament total.

Quan la Comissió Depuradora Provincial començà a actuar, ja s'havien assassinat més de 20 docents,³ alguns havien mort del disgust i fins i tot algun acabà per suïcidar-se.⁴ Malgrat que un mestre o una mestra hagués estat declarada apta, sempre quedava sobre ells la sospita, especialment per part d'alguns eclesiàstics i les noves autoritats locals. El problema era que, fins i tot amb els mecanismes que es posaren en marxa per depurar tot el magisteri, es demostrà que en conjunt de tot l'Estat menys del 10% de tot el col·lectiu que integrava aquest conjunt havia tengut una ideologia esquerrana i havia promogut una *enseñanza disolvente*. Com en altres ocasions, es posà en marxa un mecanisme terrorífic no per una anàlisi de la realitat, sinó per una percepció psicològica totalment errònia.⁵

De totes maneres, entre aquesta minoria conscienciada, hi havia els i les mestres més progressistes, els més conscienciats. Aquells que no sols havien intentat canviar la realitat de les seves escoles, sinó participat activament en les transformacions socials. Una d'aquestes figures, que salvà la vida pràcticament per casualitat, va ser el mestre d'Inca Miquel Mercadal Ramis.

Miguel Mercadal Ramis havia nascut a Inca el 25 d'agost de 1904. Els seus pares eren Miquel Mercadal Canyelles (natural de Santa Maria), cap de l'estació de Llubí, i Antònia Ramis Alomar, natural de Llubí.⁶ Era nét per línia paterna de Miquel Mercadal Canyelles i Sebastiana Canyelles Bover, naturals de Santa Maria, i per línia materna, d'Antoni Ramis i Antònia Alomar, naturals de Llubí.⁷

2. MIRÓ, S. *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma: Leonard Muntaner, editor, 1998, col. "Llibres de la Nostra Terra", 36.

3. CAPELLÀ, LLORENÇ. *Diccionari Vermell*. Mallorca: Editorial Moll, 1989.

4. Va ser el cas del director de l'escola d'Algaida Joan Galià Leonard. Segons una font oral, se'l trobà penjat en el seu llit el març de 1940. Pel que sembla, s'havia traslladat a Barcelona per participar a l'Olimpiada Popular. Aquest fet provocà que se'l proposàs per a la separació definitiva i baixa de l'escalafó, cosa que el condemnava a la més absoluta pobresa.

5. MORENTE VALERO, FRANCISCO. *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1942)*. Barcelona: Ed. Àmbito, 1997.

6. Miquel Mercadal Canyelles encara és especialment recordat a sa Pobra, on també fou cap de l'estació. A causa d'això participà activament en les primeres exportacions agrícoles d'aquella vila. CANYELLES CRESPI, MARTÍ/PUJALS MAS, MARGALIDA/RIPOLL VAQUER, SARA/SEGÚ COLL, ALEXANDRE. *Sa Pobra. La gent, el medi, la història*. Sa Pobra: Ajuntament de sa Pobra, 2003, p. 77.

7. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

Estudià magisteri a la Normal de Palma, segons el pla d'estudis de 1917. El 23 d'octubre de 1924 se li expedí el certificat que havia aprovat els cursos corresponents i havia pagat els drets perquè se li expedís el títol de mestre. Amb tot, existiren problemes amb l'expedició d'aquest títol, ja que l'1 de novembre de 1932 se li exigia que: "No estando registrado en esta Sección su título Profesional conforme está ordenado, lo remitirá cuanto antes a fin de cumplimentar lo dispuesto."

Nou dies després, des de Vilafranca, el mestre contestava:

"Tengo el gusto de poner en su conocimiento que a pesar de mis deseos, no puedo remitirle mi título profesional que me pide, por no habérmelo expedido aún.

Sólo puedo disponer del certificado de haber abonado la cantidad necesaria para su expedición."

De fet, en el seu expedient es conserven diverses còpies d'aquest certificat, cosa que durant anys li suposà problemes de caire administratiu. Finalment se li expedí el 17 de juny de 1935, quan feia més de 10 anys que exercia.⁸ Tenia, a més a més, el títol de batxiller superior, cosa gens habitual entre els mestres de la seva generació.⁹

Segons el seu expedient personal obtingué la primera plaça de mestre el 30 d'octubre de 1934 a Sant Miquel, parròquia de Sant Joan Baptista d'Eivissa, quan aprovà les oposicions. El curs següent va ser traslladat a Alaró, encara com a interí, i per Reial ordre se'l traslladà aquell mateix any a l'escola nacional de nins de Pinós (Lleida) fins que, per concurs, pogué tornar a Mallorca. Va ser nomenat mestre de la unitària 2 de Vilafranca, el 4 de març de 1929.¹⁰ Mentre estava a Vilafranca, Miquel Mercadal va ser ascendit en dues ocasions, passant de la categoria de 3.000 pessetes, el 1929, a les 4.000 del 1933.

Títol de mestre.

8 Segons algunes notícies orals, hi hagué d'actuar personalment el general Weyler perquè pogués exercir i se li tramitàs el títol.

9 AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

10. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

Ja a Vilafranca destacà per les seves idees progressistes i a favor de la República, cosa que provocà que tengués alguna topada amb l'Església. Sembla ser que participava a una tertúlia amb el metge Sancho, el secretari Cortés i el batle Joan Català.¹¹ Per concurs de trasllats va obtenir plaça a l'escola de Can Boqueta (Inca) el 15 de setembre de 1934.¹²

Mestre de Can Boqueta

A Inca, una ciutat que a principi del segle XX havia experimentat una forta empena industrial,¹³ el sistema educatiu era molt simple i es trobava fonamentalment en mans de l'Església.¹⁴ En el decurs de la política de creacions d'escoles plantejada pel govern de la República, a Inca se'n crearen dues de rurals: la de Tirasset i la de Can Boqueta.¹⁵ Les dues atenien un conjunt de població dispersa a la zona est del terme municipal i, en principi, s'habilitaren edificis llogats per poder ubicar-les.¹⁶

L'escola mixta de Can Boqueta va ser creada el 31 de gener de 1933 i el primer mestre que l'ocupà va ser Antoni Vives Ferrer (16 de febrer), que hi accedí com a interí. Per trasllat del 17 de setembre de 1934 hi accedí Miquel Mercadal Ramis.¹⁷ Allà hi va exercir, teòricament, fins al 29 de setembre de 1936. L'escola de Can Boqueta era una antiga casa de fora vila, sense cap mena d'adequació a funcions educatives i que, a més a més, s'havia vestit amb mobiliari antiquat. Encara a la dècada de 1950 tenia entre 40 i 50 alumnes matriculats que provenien dels horts i cases dels voltants.¹⁸

No es tenen notícies dels mètodes ni sistemes pedagògics que pogués emprar. Emperò, en vista de la seva ideologia, s'ha de suposar que optà per les formes més properes al plantejaments de l'ILE, tant i més que practicava la coeducació en una escola mixta. D'altra part, segons les acusacions que se li feren, es pot deduir, també, que devia usar sovint el català a l'aula, ja que se'l qualificà de separatista. Amb el temps se l'acusaria d'impartir una ensenyança dissolvent i que per aquesta causa la matrícula de l'escola havia minvat de manera substancial.

Malgrat que no es tinguin notícies certes, es pot inferir que cada vespre anava a dormir a Inca. Aquest fet és versemblant en vista de tota l'activitat que desenvolupà a la ciutat en els dos anys anteriors a la Guerra Civil. En aquest període ja era casat amb la germana de Jaume Serra, que acabaria afusellat.

11. Segons una entrevista feta a Llorenç Noguera, al metge i al secretari els afusellaren en el cementiri de Palma després d'un consell de guerra. Al batle Joan Català no li perdonaven que essent propietari d'una teulera el passejaren d'una manera humiliant pel poble. CAPELLÀ, LLORENÇ. *Diccionari Vermell*. Mallorca: Editorial Moll, 1989, p. 159.

12. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

13. LLABRÉS MARTORELL, PERE J. "Inca en les grans transformacions del segle XX". A: *V Jornades d'Estudis Locals dedicades a "Inca 100 anys ciutat"*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2005, p. 9-18.

14. JANER MANILA, GABRIEL. "Cent anys d'educació a la ciutat d'Inca". A: *Inca, un segle ciutat, 1900-2000*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2000.

15. GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA/FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN. "Construccions escolars als anys de la Guerra Civil". A: *V Jornades d'Estudis Locals dedicades a "Inca 100 anys ciutat"*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2005, p. 41-44.

16. FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN/GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA. "L'escola de Tirasset als anys de la Guerra Civil (1936-1939)". A: *V Jornades d'Estudis Locals dedicades a "Inca 100 anys ciutat"*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2005, p. 25-29.

17. AMEIB - SECCIÓ ADMINISTRATIVA [ESCOLES REGENTADES PER MESTRES 1930-1940] folis 271v-272.

La participació a la vida política

Des de la seva estada a Vilafranca, Miquel Mercadal destacà com a polític vinculat als plantejaments republicans. Per aquest motiu, quan obtingué plaça a la seva ciutat nadiua, que en aquells moments bullia d'efervescència política, s'hi implicà directament.¹⁹ S'ha de tenir en compte que en tots sentits la II República marcà fortament la vida quotidiana d'Inca. Allà es publicaven una sèrie de setmanaris de diverses ideologies que contribuïen a encalenticir les polèmiques.

La crisi de la sabata havia provocat, d'una part, l'augment de l'atur obrer, però també una major incidència dels sindicats i associacions obreres. L'Església, d'altra part, tenia una forta presència, no sols en la vida quotidiana, sinó en el món de l'ensenyament.²⁰ A tal efecte, s'ha de recordar la forta oposició que hi va haver per a la creació del Institut.²¹ A més a més, no es pot oblidar tampoc la presència del quarter, ja que bona part dels oficials tradicionalment s'havien dedicat també a l'ensenyança.

L'existència de l'institut va ser transcendental, ja que provocà que destacats intel·lectuals i polítics com Francesc de Sales Aguiló hi participassin activament de la vida política. El panorama era propici, tant i més que poc temps després de la seva presa de possessió esclatà la revolució d'Astúries amb les conseqüències que tengué aquest fet per als polítics republicans a Mallorca.

No cal dubte que el nostre mestre s'implicà personalment en aquest context. Ell mateix s'havia afiliat a la Societat Balear de Treballadors de l'Ensenyança, el sindicat vinculat a UGT.²² Fet que posteriorment seria usat en contra seva i una de les causes de sanció.²³ D'altra part es creà fortes enemistats especialment dins l'Església i els sectors conservadors. Segons un resum sintètic que es conserva en el seu expedient de depuració, se'l qualificava com:²⁴

“Mercadal de Inca. Bajo todos conceptos indeseable para la enseñanza, siendo uno de los más exaltados, no limitándose en la predicación de ideas comunistas y separatista en la escuela, sino que también en los cafés y por todos los sitios donde le era posible. Frenético contra todo lo que era cuestión de la Iglesia y la doctrina. Considerado como de verdadera acción y fanático por la causa que patrocinaba.”

De fet sí que era un destacat militant polític. El febrer de 1936 es convertí en un dels fundadors del PSOE d'Inca.²⁵ Curiosament, i malgrat el paper que se li volgué donar amb posterioritat, no figura entre els membres de l'executiva, encara que sí parents seus. En el PSOE d'Inca s'hi sumà la *Unió de Talladors* i bona part dels membres de *La Justicia*.

20. MIRALLES GILI, MIQUEL. “Retorn dels franciscans a Inca i la seva incidència en el camp de l'educació”. A: *V Jornades d'Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2005, p. 173-183.

21. AULÍ GINARD, ANTONI/RAMIS DE PLANDOLIT, ESPERANÇA/CARBONELL MATAS, JOAN/SERRA BARCELÓ, JAUME. “La depuració dels professors de l'Institut d'Inca”. A: *8es Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2008, p. 135-164.

22. COMAS, ALBERT/HUGUET, JOAN/SANTANA, MANEL. *Historia de la UGT a les Illes Balears. Un segle de lluita sindical*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2004.

23. AMEIB - GUERRA CIVIL - FONDO NAZARET 55 i 56.

24. AMEIB - SECCIÓN ADMINISTRATIVA - GUERRA CIVIL - FONDO LLEONARD MUNTANER 5-33.

25. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 45-52 i 213-214.

Juntament amb Gabriel Buades²⁶ fundà l'Ateneu Popular i la revista *Avance. Semanario de Combate*, que va aparèixer el 15 de juny de 1936. S'ubicava en el propi local del PSOE²⁷ i s'imprimia en els Talleres Gráficos Victoria.²⁸ El setmanari era propietat de Bernat Rubert (ERB),²⁹ Joan Garau (ERB),³⁰ Miquel Reynés (POSE)³¹ i Miquel Mercadal (PSOE). En va ser elegit secretari Guillem Vallori Bonafé i el cap de redacció Gabriel Buades Pons i Llorenç Beltrán; el mestre figurava com a director de la publicació.³²

L'aparició del setmanari, només un mes abans de l'esclafit de la Guerra i en plena època del triomf del Front Popular, arribà a tenir greus conseqüències. De fet, *Avance* adoptà una línia editorial clarament favorable als interessos dels obrers i sovint criticà Esquerra Republicana, considerant-la un partit burgès. A més a més, suposava el contrapès a les dretes. S'ha de tenir en compte que el 1931 Alejandro Bérnago promogué l'aparició del setmanari *La Ciudad*, de tendència conservadora. En la seva primera època durà poc ja que desaparegué el 1932 i tornà a aparèixer el 1935. D'alguna manera la publicació de Miquel Mercadal n'era el contrapunt.³³

D'altra part, s'ha de considerar que durant la Segona República a Inca es donaren tota una sèrie d'elements anticlericals que emmetzinaren la vida. Des dels articles damunt *Foch i Fum* de Llorenç Beltrán, col·laborador habitual de l'*Avance*, als atacs fets a les creus de terme,³⁴ es donaren tot un seguici d'accions que les dretes i l'Església consideraren com a atacs frontals dels republicans.

Miquel Mercadal, en aquest temps, ja era casat amb Martina Serra. La seva esposa explicà que el mestre era amic del seu padrí Andreu París i que va col·laborar amb *La Justicia*. Andreu París Martorell, sabater de professió, va ser també un dels fundadors del Partit Socialista a Inca. El 19 de juliol va ser detingut mentre prenia cafè en el Centre Socialista. L'amollaren provisionalment, però el 12 o 13 d'agost s'entregà ell mateix per por que prenguessin represàlies contra la seva família. Primer va estar a Inca, però després el conduïren a Can Mir de Palma. Segons sembla va ser assassinat a Porreres.³⁵ Pràcticament, bona part dels seus amics i parents acabaren assassinats o detinguts.

26. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 137-138.

27. Aquest títol va ser habitual per a diverses revistes del mateix període, editades per persones properes al Front Popular. A Béjar se'n publicava una des de 1921. A Àvila, des de 1931 es publicava *Avance: semanario republicano progresista*. A Plasència se'n publicava un altre amb el mateix títol des de 1935.

28. COMPANYY I MATES, ARNAU. "La premsa comarcal i local a Mallorca. Aproximació a la premsa d'Inca". A: *Jornades d'Estudis Locals. Inca: Ajuntament d'Inca*, 1994, p. 177-198.

29. DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992, p. 204. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 234-235.

30. DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992, p. 163. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 202.

31. DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992, p. 199. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 229-232.

32. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 51 i 69-70.

33. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 69-70.

34. PIERAS VILLALONGA, MIQUEL. "Anticlericalisme durant la Segona República. Inca 1931-1936". A: *III Jornades d'Estudis Locals. Inca: Ajuntament d'Inca*, 1996, p. 219-228.

35. DICCIONARI VERMELL.

La detenció i processament

Quan es produí la sublevació militar de juliol de 1936, va ser una de les primeres persones que es varen detenir. El 19 de juliol els falangistes i membres de la Guàrdia Civil el detingueren després d'ocupar la seu del PSOE d'Inca.³⁶ Va ser conduït a Can Mir de Palma, un magatzem de fustes transformat en la Prisión de las estaciones.³⁷ Allà va estar amb diferents companys de professió i fins i tot amb algun parent.

La seva esposa, Martina Serra, poc abans de morir explicà com duia menjar a Miquel Mercadal i al seu germà, per quedar-se a dormir després a un vagó del tren de Sóller. Aquest germà seu era Jaume Serra Cardell.³⁸ Era mestre, però treballava a l'Ajuntament de sa Pobla. A causa de la resistència dels carrabiners i a la seva militància socialista el detingueren i portaren a Can Mir. A l'Escola d'Arts i Oficis se celebrà un judici militar en contra seva el 23 de novembre de 1937. D'acord amb el concepte de *justícia al revés* que impulsaven els sollevats, se l'acusà de rebel·lió i fou condemnat a mort. Va ser afusellat en el fortí d'Illetes l'11 de març de 1937.³⁹

Miquel Mercadal tenia tants d'enemics que algunes fonts diuen que el seu pare pagà 100 duros perquè no el matassin.⁴⁰ Va ser encausat en la 26/36, juntament amb Miquel Reynés Morey,⁴¹ Bernat Rubert,⁴² Nofre Prats⁴³ i Joan Garau Pieras⁴⁴ en el procés instruït pel comandant d'infanteria M. Bosch. Fou condemnat en el consell de guerra reunint el 23 de novembre de 1937 a l'Escola d'Arts i Oficis a la pena capital.⁴⁵ Amb tot se li commutà per cadena perpètua, cosa que li salvà la vida ja que va ser controlat pels militars. Passà per diversos centres d'internament, com el camp de concentració de Can Farineta, Tenerife o el Puerto de Santa Maria fins al 1943. Quan el deixaren en llibertat vigilada, a conseqüència de l'avanç dels aliats a França, va ser controlat com a element sospitós.⁴⁶

La depuració

Malgrat que no es conservi molta documentació del primer tribunal de depuració se sap que, des del primer moment, va ser considerat com un dels elements pertorbadors d'Inca. De fet, la seva trajectòria pública era difícil de dissimular. Per aquest motiu, en un escrit-denúncia que s'envià a Alfredo Llompart, el president d'aquesta primera Comissió Depuradora, se'l qualificava com a *comunista y de los buenos*.⁴⁷ A més a més, en contra seva hi havia el tema que ja es trobava detingut. Per aquest motiu, per ordre del governador civil del 5 de novembre de 1936 se'l suspengué a partir del 1er d'octubre.⁴⁸

36. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 214.

37. GINARD FÉRON, DAVID. "Centres de reclusió a la Mallorca en guerra (1936-1939)". A: *Randa*, núm. 28, 1991, p. 19-67.

40. Entrevista a Joseph Cortès. Memòria civil núm. 33, *Balears*, 17 d'agost de 1986.

41. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, pp. 229-232. Va ser indultat el 1944.

42. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 234-235.

43. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 226-227.

44. ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005, p. 202.

45. DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992, p. 181.

46. DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992, p. 181.

47. AMEIB - GUERRA CIVIL - FONDO NAZARET 75.

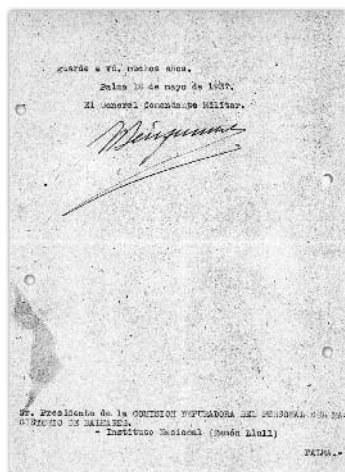
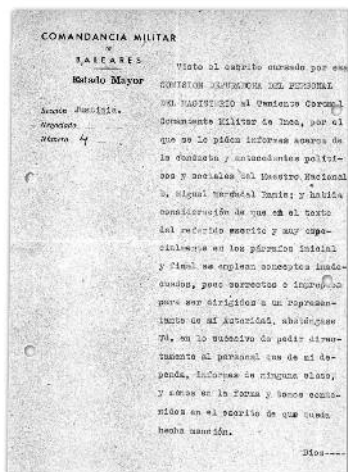
48. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

Aquest fet provocà que la Comissió Depuradora el consideràs un dels seus objectius preferents en vista de la seva situació personal. S'ha de tenir en compte que una llista de l'11 de febrer de 1937 feia constar la seva afiliació a l'ABTE i que es trobava detingut.⁴⁹ Curiosament, sembla que la primera Comissió li va fer arribar el plec de càrrecs malgrat que es trobàs empresonat. El 4 de març d'aquell any, enviava des d'Inca a Alfredo Llompart, president de la Comissió, un escrit i un plec de descàrrecs en el qual intentava defensar-se d'aquests càrrecs:

"Me complace en acusar a VS. recibo de su atenta comunicación fecha de 25 del mes próximo pasado, en la que me participa que pesa sobre mi la acusación de haber militado en S.B.T.E. (Sociedad Balear Trabajadores de la Enseñanza) sección de la UGT. invitándome a que formule por escrito los descargos que estime pertinentes a tal acusación. Adjunto tengo el honor de remitir a VS. el pliego que contiene los descargos que estimo convenientes por ser ciertos y sinceros."

La Comissió Depuradora Provincial, quan es va fer càrrec del procés depurador a principi d'abril del 1937, el considerà com un dels mestres que s'havia de separar del servei malgrat que estàs sota la jurisdicció militar. D'aquesta manera el maig d'aquell any es demanaren informes al comandant militar d'Inca. Els termes en què es redactà l'escrit provocaren un greu conflicte que obligà a intervenir al propi comandant militar de les Balears:⁵⁰

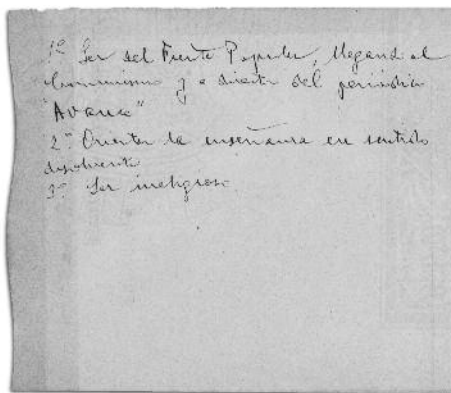
"Visto el escrito cursado por esa COMISIÓN DEPURADORA DEL PERSONAL DEL MAGISTERIO al Teniente Coronel Comandante Militar de Inca, por el que se le piden informes acerca (sic) de la conducta y antecedentes políticos y sociales del Maestro Nacional D. Miguel Mercadal Ramis, y habida consideración de que en el texto del referido escrito y muy especialmente en los párrafos inicial y final se emplean conceptos inadecuados, poco correctos e impropios para ser dirigidos a un representante de mi Autoridad, absténgase Vd. en lo sucesivo de pedir directamente al personal que de mi dependa, informes de ninguna clase, y menos en la forma y tonos contenidos en el escrito de que queda hecha mención."

49. AMEIB - GUERRA CIVIL - FONDO NAZARET 55.

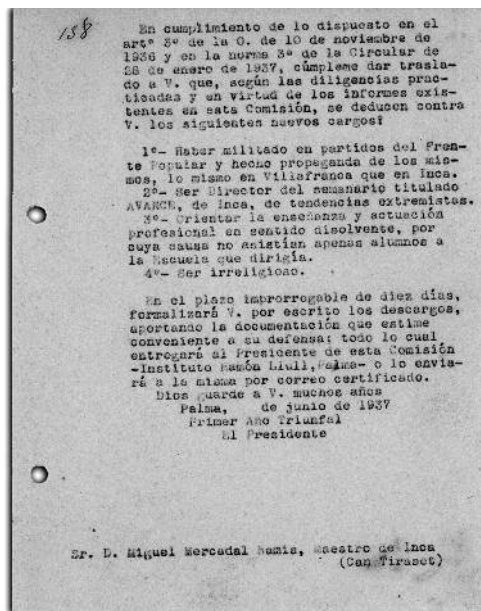
50. AMEIB - SECCIÓN ADMINISTRATIVA - GUERRA CIVIL - FONDO LLEONARD 5-33.

No cal dubte que la Comissió ja havia decidit la sanció abans de tenir tots els informes. En una nota manuscrita que es conserva en el seu expedient de depuració es fan constar els principals càrrecs en contra seva, que en principi eren tres (ser del Front Popular i director de *l'Avance*, orientar l'ensenyança en sentit dissolvent i ser irreligiós). Amb el temps, aquests càrrecs s'apilarien i desdoblarien en quatre.

Per tal de completar el seu expedient, es demanaren els informes preceptius a Inca, però també a Vilafranca. Amb tota la informació que tenia la Comissió, el 15 de juny de 1937 es decidí remetre-li el plec de càrrecs.⁵¹ En aquest plec es formulaven acusacions molt greus:

- “1º - Haber militado en partidos del Frente popular y hecho propaganda de los mismos, lo mismo en Vilafranca que en Inca.
- 2º - Ser director del semanario titulado AVANCE, de Inca, de tendencias extremistas.
- 3º - Orientar la enseñanza y actuación en sentido disolvente, por cuya causa no asistían apenas alumnos a la Escuela que dirigía.
- 4º - Ser irreligioso.”

Si la primera Comissió Depuradora no havia tengut dificultats a localitzar-lo, la Comissió Provincial, tot i tenir constància que es trobava detingut, afirmava el 10 d'agost de 1937 que ignorava on es podia trobar. Per aquest motiu se seguí la normativa general i es publicà en el Butlletí Oficial de la Província la requisitòria perquè presentàs el plec de descàrrecs. El 10 d'agost d'aquell any, en vista que no havien obtingut resposta, s'acordà proposar a la superioritat la separació definitiva del servei i la seva baixa de l'escalafó.⁵² A tal efecte s'envià a Burgos el seu expedient, sense el plec de

51. AMEIB - SECCIÓN ADMINISTRATIVA - GUERRA CIVIL - FONDO LEONARD MUNTANER 10 - ACTAS DE LA COMISIÓN DEPURADORA, SESIÓN 15.
52. AMEIB - SECCIÓN ADMINISTRATIVA - GUERRA CIVIL - FONDO LEONARD MUNTANER 10 - ACTAS DE LA COMISIÓN DEPURADORA, SESIÓN 26.

descàrrecs ja que, segons la Comissió Depuradora, no se l'havia pogut localitzar malgrat estar pres.

Amb tot, existia endemés el problema de la seva condemna a cadena perpètua, i aquesta va ser la principal causa per a la seva depuració. No va ser fins al 1940, quan encara es trobava en un camp de concentració, que li arribà la resolució definitiva del seu expedient de depuració. El 24 de setembre d'aquell any se li comunicava que havia estat separat del servei i donat de baixa de l'escalafó.

L'exili interior

Miquel Mercadal Ramis, igual que el seu company Llorenç Maria Duran, va tenir sort fins a cert punt.⁵³ En vista de la seva trajectòria anterior no hauria estat sorprenent que l'haguessin assassinat com es va fer amb altres personalitats d'Inca que havien treballat estretament amb ell.

Com en molts d'altres casos, el mestre va ser sotmès a tres processos diferents: el militar, que el condemnà; la depuració del magisteri, que acabà per separar-lo de la seva professió; i el del tribunal de responsabilitats polítiques de Balears. Va ser en aquest darrer que va tenir més sort, ja que consta que la seva causa es va sobreseure.⁵⁴

El 1943, com a molts altres presos en les seves condicions, se'l va alliberar a causa de l'estat de la Guerra Mundial i ja que l'Estat no es podia fer càrrec de tots els presos polítics que tenia, però va ser sotmès a una intensa vigilància.⁵⁵ Sense possibilitats de sobreviure es dedicà al comerç i, finalment, a l'hostaleria, i passà a residir a Can Pastilla.

Amb tot, i malgrat el ferri control de la policia franquista, no abandonà del tot la seva militància política. Una vegada alliberat mantingué contactes amb diversos dirigents de la clandestinitat. S'ha de tenir en compte que el Partit Comunista es reorganitzà a Mallorca a partir de 1942 i que la principal figura d'aquesta organització era el mestre santjoaner Guillem Gayà i Nicolau (a) *es Mestre*. Aquest aconseguí la seva col·laboració a principi de 1960. Nogensmenys, les diferents desfetes del partit l'obligaren a replegar-se.⁵⁶

Amb tot, i malgrat l'exili interior, no oblidà mai la seva vocació ni abandonà el desig de tornar al magisteri públic. Les persones que el conegueren expliquen com encara en els seus darrers anys creia fermament que l'alliberament del poble partia de l'escola primària. Per això, al 1971, quan ja tenia 67 decidí fer un canvi radical a la seva vida. Tornar a exercir com a mestre. Així, el novembre d'aquell any acceptà una plaça de mestre contractat a la Graduada de Santa Isabel amb unes condicions econòmiques molt desfavorables. Emperò, s'ha de tenir en

53. FERNÁNDEZ BENNÁSSAR, C. *Llorenç M. Duran i Colí (Inca, 1903)*. Palma: ICE, 1985. Col·lecció "Els Nostres Educadors", núm. 4.

54. SANLLORENTE, FRANCISCO. *La persecución económica de los derrotados. El Tribunal de responsabilidades políticas de Balears (1939-1942)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 2005. Col·l. "Arca de Noè" núm. 9, p. 127. Curiosament sols se'l qualifica com a periodista i no com a mestre.

55. DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992, p. 181.

56. GINARD I FÉRON, DAVID. *L'oposició antifranquista i els comunistes mallorquins (1939-1997)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998. "Biblioteca Serra d'Or", p. 67.

compte que ja havia decidit recórrer la seva sanció i sol·licitar el seu reingrés com a funcionari de carrera. Amb un poc de sort, sols podria exercir tres anys, emperò es jubilaria com a mestre nacional.

L'amnistia de 1973

La creació del Ministerio de Educación Nacional havia promogut importants modificacions en el procés de depuració del magisteri. Una d'elles, tal volta la més coneguda, era la possibilitat d'apel·lar i que es revisassin els processos i les sentències imposades. S'ha de tenir en compte que les pròpies autoritats franquistes s'espantaren del resultat del procés. De fer cas a les diferents comissions provincials s'hauria desmantellat totalment el sistema educatiu de l'Estat, cosa que no era possible ni en aquelles circumstàncies.

Emperò, els detinguts i condemnats per la justícia estaven totalment fora d'aquesta possibilitat. Miquel Mercadal Ramis s'hagué de cercar la vida per altres camins. De totes maneres, al 1970 quan ja es respiraven aires de canvi en el tardofranquisme s'atreví a demanar la revisió de la seva sanció. Per una instància del 3 de novembre de 1970, sol·licità la seva reincorporació.⁵⁷ No es podia fer directament com a mestre d'escalafó i durant uns anys aconseguí tornar a l'escola pública mitjançant uns contractes laborals que, si bé el deixaven en unes condicions molt inferiors, almanco el permetien tenir un peu dins el sistema.

En aquest temps es produí l'anomenada amnistia de 1973. Mitjançant aquesta es donava possibilitat a molts dels sancionats pels tribunals depuradors que reingressassin en el cos i, fins i tot, se'ls atorgava l'antiguitat del temps que haguessin estat separats del servei.

Va ser amb motiu d'aquesta amnistia que se'l rehabilità, reingressà i dotà d'un número de registre personal com a funcionari. A la resolució del 26 de maig d'aquell any es feia constar que "el interesado ha observado una excelente conducta el tiempo que lleva alejado de la Enseñanza". En conseqüència es decidí resoldre la seva depuració sense cap tipus de sanció.⁵⁸ Per resolució del director general de Personal del Ministeri de Educació i Ciència del 18 de setembre de 1973 se li reconegué com a serveis computables com a triennis el temps comprès des de l'1 d'octubre de 1936 fins al 30 de maig de 1973.⁵⁹

DOCUMENTS

(pàg. següent)

57. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

58. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

59. AMEIB - EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS.

DOCUMENT 1: FONT: AMEIB - GUERRA CIVIL - FONS NAZARET 75

1936, 28 de setembre. Carta-Informe dirigida a Alfredo Llompart sobre alguns docents de Inca i la seva comarca.

Hijos de J. Mir Jaume S.L.
Obispo Llompart, 84
Teléfono, 31

Inca 28 septiembre 1936
Sr. Alfredo Llompart
Palma

Mi buen amigo: a continuación te mando las nota que me pedistes.

La maestra Garau de Muro me informan que es buena, creo por esto que es un poco floja y de carácter no muy católica.

De Mancor del Valle también. La maestra Prats; esta es muy mala, pues su vida es de estas casi públicas en Inca, la llevaban al Instituto y se entendía con varios de esta; muchos días.

De Inca

D. Pedro J. Fornés, favoreció el laicismo siempre durante estos años de República, hoy ya va a misa, está detenido.

D. Miguel Mercadal, comunista y de los buenos.

Del personal [del] Instituto recibirás informes de los Padres de familia que yo estoy conforme.

Como los dos porteros del instituto son de los que hay que quitar y si es que pudieras, te voy a recomendar dos de Inca sobre todo el primero es persona lista y de los pocos católicos de verdad; el segundo también es bueno.

1 º Son Mariano Calderón Luna, 52 años, casado con hijos, caller Bruy 10. Inca.

2º Miguel Horrach Amengual 41 años calle Pez 34. Inca

En San Cristóbal (Menorca) vive allí destinada la viuda con 6 hijos Vicente Bonet Pérez y como tiene su familia en esta de Inca, sería una obra de caridad si se la pudiera colocar a Inca o cerca de Inca.

No sé si estos nombramientos pertenecen a vosotros o a otros pero de todas manera tu puedes influir.

Mi esposa saluda a la tuya y tú recibe un abrazo de tu amigo
Miguel Mir

DOCUMENT 2: AMEIB - SECCIÓN ADMINISTRATIVA - GUERRA CIVIL - FONDO LLEONARD MUNTANER 5-33.

1937, 4 de març de 1937. Carta de Miquel Mercadal a Alfredo Llompart, comunicant-li la tramesa del seu plec de descàrrecs.

M. I. Sr.

Me complazco en acusar a V.S. recibo de su atenta comunicación fecgha 25 del mes próximo pasado, en la que me patricia que pesa sobre mi la acusación de haber militado en S.B.T.E. (Sociedad Balear Trabajadores de la Enseñanza) sección de la U.G.T. invitándome q que formule por escrito los de los descargos que estime pertinentes a tal acusación.

Adjunto tengo el honor de remitir a V.S. el pliego que contiene los descargos que estime convenientes por ser ciertos y sinceros.

Dios guarde a V.S. m[uchos] a[ños].

Inca 4 marzo 1937

Signat : Miguel Mercadal.

Sr. D. Alfredo Llompart.

Presidente Comisión Depuradora 1ª Enseñanza.

DOCUMENT 3: AMEIB - SECCIÓN ADMINISTRATIVA - GUERRA CIVIL - FONDO LLEONARD MUNTANER 5-33.

1937, 18 de mayo. Oficio del Comandante Militar quejándose del tono de sus solicitudes de informes y prohibiéndole que solicite de nuevos.

COMANDANCIA MILITAR

DE

BALEARES

=====

ESTADO MAYOR

Visto el escrito cursado por esa COMISIÓN DEPURADORA DEL PERSONAL DEL MAGISTERIO al Teniente Coronel Comandante Militar de Inca, por el que se le piden informes acerca (sic) de la conducta y antecedentes políticos y sociales del Maestro Nacional D. Miguel Mercadal Ramis, y habida consideración de que en el texto del referido escrito y muy especialmente en los párrafos inicial y final se emplean conceptos inadcuados, poco correctos e impropios para ser dirigidos a un representante de mi Autoridad, absténgase Vd. en lo sucesivo de pedir directamente al personal que de mi dependa, informes de ninguna clase, y menos en la forma y tonos contenidos en el escrito de que queda hecha mención.

Guarde a Vd. muchos años

Palma 18 de mayo de 1937

El General Comandante Militar

[Signatura ilegible]

Sr. Presidente de la COMISIÓN DEPURADORA DEL PERSONAL DEL MAGISTERIO DE BALEARES

-Instituto Nacional (Ramon Llull)

Palma

DOCUMENT 4:

1937, Junio. Plec de càrrecs de Miquel Mercadal.

En cumplimiento de lo dispuesto en el artº 3º de la O, de 10 de noviembre de 1936 y en la norma 3ª de la Circular de 28 de enero de 1937, cúpleme dar traslado a V. que, según las diligencias practicadas y en virtud de los informes existentes en esta Comisión, se deducen contra V. los siguientes nuevos cargos:

1º.- Haber militado en partidos del Frente Popular y hecho propaganda de los mismos, lo mismo en Villafranca que en Inca.

2º.- Ser Director del semanario titulado AVANCE, de Inca, de tendencias extremistas.

3º.- Orientar la enseñanza y actuación profesional en sentido disolvente, por cuya causa no asistían apenas alumnos a la Escuela que dirigía.

4º.- Ser irreligioso.

En el plazo improrrogable de diez días, formalizará V. por escrito los descargos, aportando la documentación que estime conveniente a su defensa; todo lo cual entregará al Presidente de esta Comisión – Instituto Ramón Llull , Palma- o lo enviará a la misma por correo certificado.

Dios guarde a V. muchos años.

Palma, de junio de 1937.
Primer Año Triunfal.
El Presidente.

Sr. D. Miguel Mercadal Ramis, Maestro de Inca (Can Tiraset).

DOCUMENT 5: FONT: AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA –EXPEDIENT PERSONAL DE MIQUEL MERCADAL RAMIS

1940, 24 de setembre. Comunicació a Miquel Mercadal Ramis de la seva *separació definitiva i baixa de l'escalafó*.

Por Orden del Excmº Sr. Ministro de Educación Nacional de fecha de 27 de julio último, publicada en el B.O. de esta provincia nº 11517 correspondiente al día 21, se le separa a V. del servicio y lo da de baja en el Escalafón correspondiente.

Lo que le traslado para su conocimiento y con el fin de que remita a esta Oficina su título administrativo para extenderle la correspondiente diligencia.

Palma, 24 Septiembre de 1940.
EL JEFE DE LA SECCIÓN

[Signatura il·legible]

Sr. D. Miguel Mercadal Ramis, Maestro Nacional de CAN BOQUETA
(INCA)

BIBLIOGRAFIA

ARMENGOL, ANTONI/ARMENGOL, JAUME. *La repressió a Inca*. Palma: Perifèrics, 2005.

AULÍ GINARD, ANTONI/RAMIS DE PLANDOLIT/ESPERANÇA, CARBONELL MATAS, JOAN/SERRA BARCELÓ, JAUME. “La depuració dels professors de l’Institut d’Inca”. A: *8es Jornades d’Estudis Locals. Inca: Ajuntament d’Inca*, 2008, p. 135-164.

CANYELLES CRESPI, MARTÍ/PUJALS MAS, MARGALIDA/RIPOLL VAQUER, SARA/SEGUÍ COLL, ALEXANDRE. *Sa Pobla. La gent, el medi, la història*. Sa Pobla: Ajuntament de sa Pobla, 2003.

CAPELLÀ, LLORENÇ. *Diccionari Vermell*. Mallorca: Editorial Moll, 1989.
CARRIÓ I TRUJILLANO, BARTOMEU. “*La Veu d’Inca: un setmanari catòlic i nacionalista*”. A: *I Jornades d’Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d’Inca, 1994, p. 99-213.

COLOM CAÑELLAS, ANTONI J. *Joan Capó Valls de Padrines. Un temps, uns fets*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1993. Col·l. “Biografies”, núm. 3.

COMAS, ALBERT/HUGUET, JOAN/SANTANA, MANEL. *Historia de la UGT a les Illes Balears. Un segle de lluita sindical*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2004.

COMAS, FRANCISCA. *Melchor Rosselló i Simonet, mestre*. Santa Maria: Ajuntament de Santa Maria del Camí, Edicions de l’Ajuntament, 2007.

COMPANY I MATES, ARNAU. “La premsa comarcal i local a Mallorca. Aproximació a la premsa d’Inca”. A: *I Jornades d’Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d’Inca, 1994, p. 177-198.

DURAN PASTOR, MIGUEL. *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 1992.

FERNÁNDEZ BENNÀSSAR, C. *Llorenç M. Duran i Coli (Inca, 1903)*. Palma: ICE, 1985. Col·lecció “Els Nostres Educadors”, núm. 4.

FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN /GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA. “L’escola de Tirasset als anys de la Guerra Civil (1936-1939)”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys Ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, pàg. 25-29.

FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN/GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA. “L’ensenyança a les institucions religioses als anys de la Guerra Civil”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 19-20.

FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN/GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA. “L’Escola d’Arts i Oficis i l’Escola de Treball als anys de la Guerra Civil”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 21-24.

GINARD FÉRON, DAVID. “Centres de reclusió a la Mallorca en guerra (1936-1939)”. A: *Randa*, núm. 28, 1991, p. 19-67.

GINARD I FÉRON, DAVID. *L’oposició antifranquista i els comunistes mallorquins (1939-1997)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1998. “Biblioteca Serra d’Or”.

GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA/FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN. “Pressuposts i subvencions a càrrec de l’Ajuntament d’Inca als anys de la Guerra Civil adreçats a l’àmbit de l’Educació i la Cultura”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 31-40.

GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA/FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN. “Construccions escolars als anys de la Guerra Civil”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 41-44.

GONZÁLEZ BLANCO, ISABEL MARÍA/FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, JUAN. “L’Institut Elemental de Segona Ensenyança”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 45-52.

JANER MANILA, GABRIEL. “Cent anys d’educació a la ciutat d’Inca”. A: Inca, un segle ciutat, 1900-2000. Inca: Ajuntament d’Inca, 2000.

LLABRÉS MARTORELL, PERE J. “Inca en les grans transformacions del segle XX”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 9-18.

MAYO LORENZO, BEATRIZ. “Depuración del magisterio español: la realidad del alumnado de 1939 a 1945”. A: *Papeles Salmantinos de Educación*, núm. 2, 2003, p. 63-85.

MIRALLES GILI, MIQUEL. “Retorn dels franciscans a Inca i la seva incidència en el camp de l’educació”. A: *V Jornades d’Estudis Locals dedicades a “Inca 100 anys ciutat”*. Inca: Ajuntament d’Inca, 2005, p. 173- 183.

MIRÓ, S. *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma: Lleonard Muntaner, editor, 1998. Col·l. “Llibres de la Nostra Terra”, núm. 36.

MORENTE VALERO, FRANCISCO. *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1942)*. Barcelona: Àmbito, 1997.

NEGRÍN FAJARDO, OLEGARIO. *La depuración franquista del profesorado en los institutos de segunda enseñanza de Espala (1937-1943)*. Estudio cuantitativo para Galicia”. A: *Sarmiento*, núm. 10, 2006, p. 55-99.

PIERAS VILLALONGA, MIQUEL. “Anticlericalisme durant la Segona República. Inca 1931-1936”. A: *III Jornades d’Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d’Inca, 1996, p. 219-228.

SANLLORENTE, FRANCISCO. *La persecución económica de los derrotados. El Tribunal de responsabilidades políticas de Balears (1939-1942)*. Mallorca: Miquel Font, editor, 2005. Col·l. “Arca de Noè”, núm. 9.